

Říšský znak v chrámu

První část

Autorka: Juliana R.

Stopy Byzance

Řekové na svých domech rádi vyvěšují vlajku národní, modro-bílou. Na tu byzantskou, tedy žlutou s černým korunovaným orlem o dvou hlavách, je běžné narazit hlavně v kostelích či na nich. (Dvojhlavý orel samotný tvoří neodmyslitelný motiv jejich interiérů.) Ve všední den i ve svátek hlásají chrámové vlajky Byzance *dvojjedinost pravoslaví a řeckého národa*, jež se stala doktrínou v posledních staletích říše. Nijak zvláště mě proto nepřekvapilo, když jsem na den Nezávislosti – 25. března – v kostelíku na athénském pahorku Pnyx viděla modro-bílou vlajku s nápisem Ελευθερία ή θάνατος rozpjatou mezi dvěma paškály. Heslo, znamenající „Svoboda, nebo smrt“, vzniklo za války proti Turkům. Žlutá byzantská vlajka pak visela vedle národní na průčelí téhož kostelíka. Jakkoli se levice snaží o odluku, církve a národ jsou dvě strany jedné mince. Právem básní **Kavafis**:

*„Kdykoli vstoupím do řeckého chrámu,
jež plní vůně kadidla,
slova modliteb a liturgický zpěv,
a vidím důstojně kráčející kněze,
vážíci každé gesto,
skvělé v bohatě zdobených rouchách,
můj duch vzlétá na vrchol naší slávy,
slávy mocné byzantské říše.“*

Vlajky impéria – vždy ve dvojici s vlajkou národní – lemují více než pětikilometrovou cestu olivovými háji, jež se vine ze Sparty do Mystry. Druhá jmenovaná bývala srdcem Byzance v posledních desetiletích před pádem Cařihradu (1453). Coby jediné město vyjma toho nad Zlatým rohem zažila korunovací císaře: svatořečeného hrdiny Konstantina XI. Palaiologa. Zachovaly se z ní měšťanské domy, palác, monastýry i kostely, šplhající na jeden z vrcholů Peloponnésu. Fresky uvnitř už ohlašující renesanci, která však v Řecku nepřišla. Dnes budovy obklopuje zeleň a ticho. Potomci Byzantinců jsou na Mystru hrdí, jak o tom svědčí i cesta s vlajkoslávou. Člověk se však nemůže ubránit pocitu, že po ní stoupá na Kalvárii.

Na cestě ze Sparty do Mystry

V Kavale, městečku na půl cesty mezi Soluní a Istanbulem, se pod akvaduktem nachází velký ukazatel směru. Je žlutý, zdobí ho dvojhlavý orel a hlásá: „Konstantinopolis, 460“. Nikdy nekapitulovali.

Tři drobné zážitky byzantinismu. Jednou jsem se v Meteore, komplexu skalních monastýrů, víceméně omylem ocitla v taxíku s postarším párem Orientálců. Řidič se jich otázal, které řecké jídlo jim nejvíc chutná. Odpověď, že kebab, mu nezalichotila. Když se pak starouškové pustili do velebení Istanbulu, taxikářovo těžce zkoušené řectví překypělo. Vyložil jim způsobem, v němž se mísila helénská dobrosrdečnost s helénským temperamentem, že Konstantinopol turecká *není a nikdy nebyla*: vše, co Osmané mají, ukradli.

„Pořád to bolí,“ shodly jsme se s mou řeckou profesorkou kunsthistorie, když u zkoušky přišla řeč na pád Cařihradu. „Pokaždé svoje studenty vyzvu,“ pokračovala, „aby se zamysleli, kam by asi byzantské umění dospělo nebýt Turků. Všechny ty náběhy k renesanci – tolik toho slibovaly!“ Zvolání se vlévá do pietní odmlky. Na území, jež zbylo z impéria, se citové prožívání dějin nepovažuje za nic nepatřičného ani mezi akademiky. Přístup nemyslitelný u českých historiků odchovaných pozitivismem.

„Nejhorší je,“ svěřil se mi příslušník pobřežní hlídky na Korfu, „že se v práci musím chovat k Turkům, jako by to byli lidi.“ Po chvíli připojil příběh. Otec jednoho jeho přítele byl zaživa upálen v Konstantinopoli během protiřeckého pogromu v roce 1970.

Císařova socha před athénským Metropolitním chrámem, jejíž přesná kopie stojí v Mystře

Poslední císař, Konstantinos XI., s nímž jsme se setkali v odstavci o Mystře, se osobně bil v dávno ztraceném boji za Cařihrad. Počínal si statečně, jelikož nechtěl zahanbit své spartské předky ani křesťanskou víru – jak zdůraznil v posledním projevu ke spoluobčanům. Po skončení řeže nebylo jeho tělo možné identifikovat. 1] Proto dodnes koluje pověst, že nezahynul. Samým žalem nad zkázou milovaného města se proměnil v mramor. Jednou ale obživne, a tehdy se prý Cařihrad vrátí Řekům.

Válka proti Turkům (zhruba do 1453, první osvobozovací 1821-32, druhá osvobozovací 1912-22) dosud není dobojovaná.

Svastika a srpy s kladivem

Opomineme svastiky zdobící nespočet antik, většinou keramiky. Necháme stranou i athénskou vilu Heinricha Schliemanna, plnou árijských symbolů slunce – na stěnách, na mozaikách podlahy i v kování brány. Protentokrát nás bude zajímat hákový kříž ve smyslu, který mu udělilo 20. století. – A právě s takovým se lze v Řecku setkat zřídka. Jednou jsem ho zahlédla na spodním schodu v athénském metru; jednou na lavičce v Soluni; několikrát ve Spartě. Zdá se, že v Lakónii se nejvíc daří i symbolům Zlatého úsvitu a různým pravicovým heslům (vybavuji si jedno ve smyslu „George Floyd svoji spravedlnost už dostal.“, načmárané před tamním kostelem). V horách kolem Sparty, jimiž se klikatí silnice, jsem meandros **Zlatého úsvitu** zahlédla víckrát než ve zbytku pevninského Řecka dohromady. Ostatně

politickou atmosférou Sparta trochu připomíná italské Predappio, rodiště *duceho*.

Proč by vůbec někdo hledal svastiky v Řecku? Jako protiváhu všudypřítomného srpu s kladivem, vnukajících dojem, že se pozorovatel ocitl ve dvacátých až čtyřicátých letech minulého století. „Nejsovětšější“ dojem nabízí Soluň, sídlo Antify. Rudá vlajka se nosí v průvodech, někdy také visí na triumfálním oblouku imperátora Galeria přímo v centru – památce stejně ikonické jako Mysl bekův Václav (a rovněž využívané coby místo dostaveníček). Studenti Aristotelovy university – největší na Balkáně – vymalovávají rudé hvězdy nebo srpy s kladivem na transparenty, jimiž pak pokryjí zdi instituce. Zjevně je to baví: „malíře“ s barvičkami rozloženými po podlaze lze ve škole potkat i ve státní svátek. Nástroje dělnictva a rolnictva označují též sídlo KKE (Komunistické strany Řecka) na Via Egnatia. Zmíněná tepna existovala už v dobách, kdy v této části Řecka přebýval vyhnaný athénský tyran Peisistratos (6. století př. n. l.), čili adresa je to prominentní. Dopravu často blokují demonstrace, jejichž účastníci hlásají „Thanatos ston fasismo“ (Smrt fašismu), jako by Mussolini stál znovu před branami. I v nejdlehlších částech velkoměsta lze obtížné najít dům, který by nebyl počmáraný anarchistickými symboly a slogany, a totéž platí o některých památkách. Rudí studenti lákají nováčky na své party s pohoštěním zdarma. A tak dále.

Zed' jedné z fakult Aristotelovy univerzity

Když jsem se zeptala studenta farmacie, jak velkou část akademické obce tvoří bolševici, odpověděl, že menšinu, zato pořádně hlasitou. Student mezinárodních vztahů mi vysvětlil, že mně se náborová akce nejspíš vyhne; řečtí komunisté se prý vyhýbají občanům z nástupnických států Československa. Předchůdci Syrize totiž v roce 1968 podporovali invazi vojsk Varšavské smlouvy, a za to se současná levice stydí. Ať už je to pravda, nebo ne, profesorka západních dějin se sebeméně nerozpakovala požadovat po mně esej, v níž prohlásím renesanci za nástroj utlačování nižších tříd prostřednictvím symbolického kapitálu.

To všechno platí o Soluni. V Athénách jsem pak narazila na obchůdek (prakticky hned vedle Hadriánova oblouku), jenž nabízel busty Lenina, Stalina, Trockého a... kohosi vypadajícího jako Berija.

A proto se v Řecku člověk časem začne poohlížet po svastikách.

Eleni Papadaki

Vallianeio Megaron patří ke skvostně antikizujícím budovám, jež v Athénách devatenáctého století vystavěli germánští architekti, v tomto případě Dán Theophil von Hansen. Jde o klasicistní palác s prvky starořeckého chrámu. Donedávna v něm sídlila Národní knihovna. Na jedné večerní potulce podél jeho bosáže jsem narazila na zamřížovaný výklenek, který spíš skrýval než vystavoval bustu ženy a muže. Obě díla zpodobňovala divadelní herce, Vasilia Argyropoula (1894-1953), politicky bezúhonného, a **Eleni Papadakiovou** (1903-1944), která má mnohem zajímavější osud než její kolega.

Po studiích na universitě (filologie) a konzervatoři (fonetika a hudba) zahájila dvaadvacetiletá Eleni hereckou kariéru jako Dcera v Pirandellově hře *Šest postav hledá autora*. Proslavila se však především ztvárněním hrdinek řeckých tragédií. Její dráhu i život ukončilo řádění odboje během Dekemvriany (česky „řecká krize“) v prosinci 1944 až únoru 1945. Komunisté, chtějící svrhnout a nahradit proněmeckou vládu, umělkyni popravili v rámci honu na „kolaboranty“. Učinili tak na základě obvinění, že je milenkou premiéra Ioanna Rallise.

Matka zabíjející své dítě aneb Missolonghi

Roku 2021 Řekové oslavili sté výročí války za nezávislost. Jeho připomínkám by nebylo možné uniknout, ani kdyby se o to člověk snažil. Na kostelích i jiných veřejných budovách visely vlajky, plakáty i velká plátna s národními hrdiny, zvoucí na přednášky či výstavy. A právě v jedné z těchto expozic v Soluni mě zaujala kopie obrazu *Missolongská žena* (1828). Namaloval ho Delacroixův žák François-Émile de Lansac (1803-1890). Originál visíval v Louvru, odkud ho však odkoupila mecenáška Elena Venizelou a věnovala jej museu v Missolonghi. Z tohoto místa kdysi vzešla jeho inspirace; a právě tam jsem se s tímto prazvláštním olejem setkala podruhé.

Plátno zachycuje scénu z války za nezávislost. Na pozadí zatažené oblohy a antických ruin stojí rozkročená Řekyně s mrtvým bojovníkem u nohou. Levicí podpírá tělíčko svého syna, jež právě smrtelně poranila; podle přivřených očí se zdá, že dítě dosud žije. Pravicí si chystá probodnout vlastní hrud'. Ačkoli matčin výraz prozrazuje spíš hrdinské odhodlání než zoufalství, má obraz synovraždy a sebevraždy v šerosvitu nadcházející bouře zdrcující účin. A přece je vyhlášením boje. Lansac – stejně jako jeho mistr Delacroix v *Masakru na Chiu* – dílem odpověděl na dobytí Missolonghi Turky. Filheléni, „latinští“ příznivci Řeků, si dovedli představit, co by se s dítětem a se ženou stalo, kdyby ve městě zůstali naživu.

Pád Missolonghi (česky též Mesolongi) byl dramatický a nabitý emocemi. Předcházelo mu dlouhé obléhání, jemuž místní čelili po boku řeckých utečenců odjinud (uprchlíci

představovali celou třetinu obhájců). Městečko leží na mělké solné laguně s ostrůvky. Tu drželi Řekové, tudíž jim potravu dlouho zajišťoval rybolov a doprava zásob tajným kanálem. Když však Turci a jejich egyptští spojenci neuspěli v ostřelování hradeb, opatřili si kolesový parník (dodal jej mimochodem Londýn, oficiální spojenec Řeků) a zapřáhli za něj vory s děly. Tak se jim podařilo dobýt ostrov na laguně a posléze ovládnout vodní plochu. Jeden z filhelénských velitelů, původem Ital, byl na vyklizeném ostrově zapomenut. Pět hodin se brodil bahnem laguny až do Missolonghi, kam dorazil na pokraji smrti vyčerpáním. Nyní ovšem Řekové začali hladovět. Když se ukázalo, že se město neudrží, naplánovali exodus. Ženy se převlékly za muže a děti uspaly laudanem; ti, kdo nemohli uprchnout ani bojovat, se sešli v domech se střelným prachem. V temné noci se únik dařil – pak ale vyšel měsíc. Turecký velitel Ibrahim, jenž dosud o evakuaci Missolongských věděl, nicméně předstíral nepozornost, už neměl na výběr. Proti uprchlíkům se vrhla turecká jízda. Zachránilo se jich však víc než těch, kdo se v úleku z měsíčního světla obrátili domů. Zatím totiž městečko obsadili Turci a navrátilce pobili. 2] Starého biskupa, jenž naplánoval útěk svých oveček a pak odešel zapálit missolongský mlýn, Turci našli v ohořelých troskách polomrtvého. Oběsili ho na zachovalém trámu.

Už jdou!

Není tedy divu, že boj o Missolonghi vzbouřil veřejné mínění ve zbytku Evropy i v USA. Bylo nutné dostat je zpátky. Kvůli tomuto úsilí paradoxně proslulo ještě jednou tragédií – roku

1824 se na večerní vyjížďce lagunou nakazil malárií Lord Byron. Zde také nemoci podlehl. Místní na něj dosud nezapomněli. Anglický bard je všudypřítomný: v podobě sochy, památníku v Zahradě hérůů (vybudované v upomínku filhelénů různých národností), na pohlednicích, namalovaný na výloze obchodu, v mnoha artefaktech místního musea (rukopisy, básnické sbírky, sošky i větší skulptury, litografie, plátna, ...). Není samozřejmostí, že se Missolonghi opět stalo *řeckým*. Jenže na jak dlouho? Jednou z prvních věcí, které jsem v městečku zahlédla, byla zahalená Arabka.

Za co a proč zemřela missolongská matka se svým dítětem? Rozumíme ještě dvě stě let po národních obrozeních její hrdosti? Heléni jsou na osvobozovací válku dosud pyšní. Zdá se, že mnohem pyšnější než na vzdálený mramorový starověk, který je jim od devatenáctého století předhazován jako předobraz, pod nějž zdegenerovali. A Řekyně na Lansakově plátně se dotýká čehosi univerzálního – struny, která se trochu chvěje v Eurípidově reintepretaci báje o Médeie. V jeho pojetí čarodějka nezabíjí syny *jenom* proto, aby se pomstila lásónovi, ale také ze strachu o jejich osud:

*„Než při podzemských mstitelích tam u Hada!
to nestane se nikdy, abych vydala
své dítky protivníkův drzé potupě.“ 3]*

Matka vraždící uprostřed války své dítě, aby je ochránila před nepřáteli, zůstává silnou figurou se silným významem.

Poznámky:

1] To alespoň tvrdí lidová slovesnost. Podle jiné verze Turci pochopili, že mají v rukou mrtvolu císaře, když následujícího rána světlo odhalilo jeho purpurové boty s orlem. (Tuto verzi uvádí i Stefan Zweig, *Hvězdné hodiny lidstva*. Olomouc: Votobia, 1993.)

2] O dobývání Missolonghi Miroslav Šedivý: *Krvavá odyssea: řecký boj za nezávislost 1821-1832*. Praha: Epoque, 2011.

3] EURIPIDÉS. *Medeia* [online]. Přel. Petr Durdík. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011.